

ORAȘUL BUCUREȘTI ÎN VREMEA LUI ȘERBAN CANTACUZINO

Gabriel Constantin

Membru de seamă al Cantacuzinilor, a căror origine se pierde în lumea bizantină a urmașilor împăratului Ioan Cantacuzinul, Șerban Cantacuzino se înscrie în categoria domnitorilor ctitori și călăuzitori de neam, ziditori de lăcașe și de impunătoare reședințe de familie.

Apariția Cantacuzinilor în Țara Românească a avut loc în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Ramura familiei în Țara Românească a fost întemeiată de către Constantin Cantacuzino, iar în Moldova – de către Gheorghe Cantacuzino. Cantacuzinii s-au declarat descendenții lui Ioan VI Cantacuzino (1347-1354), împăratul Imperiului bizantin, iar ca argument în susținerea acestei origini au invocat documente, genealogii și însemne heraldice.

Ascensiunea Cantacuzinilor în Țara Românească s-a realizat prin Constantin Cantacuzino, care ajungând în înalta dregătorie de postelnic, devine un sprijin de nădejde al domnitorilor Țării Românești. Căsătoria cu Elina, fiica domnitorul Radu Șerban (1601;1602-1610;1611), precum și cultivarea unui vast sistem de relații atât în țară, cât și în capitala Imperiului otoman, au permis lui Constantin Cantacuzino să-și impună familia sa numeroasă, formată din doisprezece copii, drept una dintre cele mai bogate și influente de la jumătatea secolului al XVII-lea din Țara Românească.

Fiul postelnicului Constantin Cantacuzino și al Elinei, Șerban Cantacuzino, viitorul domn al Țării Românești (1678-1688), a primit o educație aleasă, studiind inițial la școala pentru fiii de boieri de la Târgoviște, înființată din inițiativa tatălui său, după care și-a continuat studiile la Marea Școală grecească de la Istanbul.

Tineretea i-a fost marcată de lupta dintre familiile boierești, cea a Cantacuzinilor, al cărei conducător a fost tatăl său, și cea a Bălenilor. Asasinarea, la 30 decembrie 1663, în timpul primei domnii a lui Grigore Ghica (1660-1664), a postelnicului Constantin Cantacuzino, a deschis calea unui conflict care a durat aproape două decenii, sub șase domnii, a făcut victime de o parte și de alta și s-a împletit cu alte manifestări ale luptei pentru putere politică și economică.¹

Înainte de a prezenta cadrul în care s-a dezvoltat Bucureștiul în ultima parte a secolului al XVII-lea, trebuie menționat faptul că timp de două secole, respectiv

între 1459 și 1659, domnitorii Țării Românești și-au ales ca reședință fie orașul Târgoviște, fie Bucureștiul, în funcție de raporturile pe care le aveau cu Imperiul otoman; cei care intrau în conflict cu otomanii preferau orașul Târgoviște, aflat la o distanță mai mare față de Giurgiu, de unde putea interveni oricând o acțiune militară a pașei din această cetate dunăreană transformată în raia după Mircea cel Bătrân (1386-1418); în schimb, cei care nu aveau să se teamă de o incursiune otomană dinspre Giurgiu, sau care, dimpotrivă, doreau sprijinul militar al Sublimei Porți,

Șerban Cantacuzino
(domn între 1678-1688)

preferau orașul de pe malul Dâmboviței.² Deși, cetatea București a fost ridicată de către Vlad Țepeș (1448; 1456-1462; 1476) tocmai pentru a acționa mai ușor împotriva Imperiului Otoman, Bucureștiul a devenit unică reședință domnească odată cu domnia lui Gheorghe Ghica (1659-1660), impusă de înăbușirea ridicării antiotomane a lui Mihnea III Radu (1658-1659). Cu excepția lui Matei Basarab (1632-1654), care a pendulat între Târgoviște și București, predecesorii lui imediați Leon Tomșa (1629-1632), Radu Iliăș (iulie-septembrie 1632), au fost domni bucureșteni, iar recomandarea Înaltei Porți de a se stabili capitala la București în 1659, consemnată și în cronicile de epocă, a consolidat o practică locală, cu mult anterioară, deci nu a constituit o noutate.

2. Dan Berindei, Orașul București. Reședință și Capitală a Țării Românești 1459-1862, București, 1963, p. 102.

Momentul 1659 a avut consecințe favorabile pentru dezvoltarea Bucureștiului, care oricum era cel mai important centru urban al Țării Românești, iar faptul că a devenit unic oraș de scaun a determinat stabilirea definitivă a unor meșteșugari, negustori, dregători, oșteni în orașul de pe malul Dâmboviței, care, până în acel moment, erau obligați să însoțească domnia în peregrinările ei. Așadar, a doua jumătate a secolului al XVII-lea a însemnat pentru București o creștere sub raport economic și demografic.

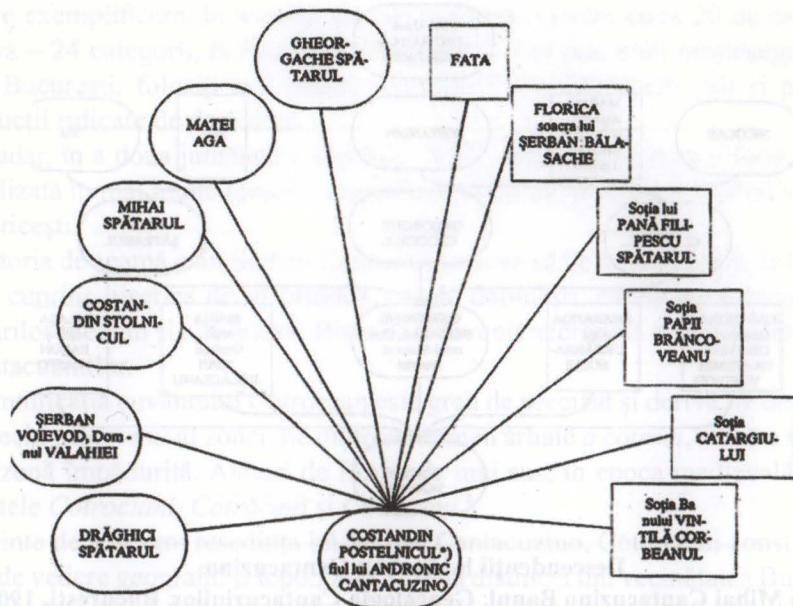
Din punct de vedere demografic, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Bucureștiul era cel mai important centru urban al statului de la sud de Carpați. Călătorul Deodot Baksic aprecia în 1640 numărul caselor bucureștene la 12.000, ceea ce ar însemna 60.000 locuitori.³ La rândul său, Ewliya Mehmed Zilli, cunoscut sub numele de Ewliya Celebi, după ce participă la expedițiile otomane din Moldova și Țara Românească în anii 1659-1660, revine ca simplu pelerin în Țara Românească, iar referitor la București, opina că acesta „are în total douăsprezece mii de case spațioase, acoperite cu trestie și șindrilă, în majoritatea lor cu un singur cat. Case construite din piatră sunt puține la număr și nenorocoase, deoarece stăpânii lor ghiaurii, la șapte-opt ani, fac câte o răscoală, iar tătarii și osmanliii dau foc orașului. Cu toate acestea, locuitorii, chiar în cursul aceluiași an își construiesc casele lor cu un cat, sănătoase și simple”⁴.

Așadar, datele oferite de către Deodot Baksic și Ewliya Celebi converg către aceleași cifre: 12.000 de case și 60.000 de locuitori. De asemenea, secretarul florentin al lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Anton Maria Del Chiaro, publica la Veneția (1718) o carte în care afirma că populația bucureșteană depășea 50.000 de locuitori. Spre comparație, orașul Târgoviște avea 25.000 de locuitori, iar Galațiul – 15.000 locuitori. În Europa, alte orașe care aveau același indice demografic precum Bucureștiul erau: Bruxelles, Bruges, Hamburg.

Pe fondul luptei pentru ocuparea tronului Țării Românești dintre Cantacuzini și Băleni, primii reușesc, grație și influenței pe care o aveau la Istanbul, impunerea ca domn a lui Șerban Cantacuzino prin mutarea lui Gheorghe Duca (1673-1678) în Moldova. Fiii postelnicului Constantin Cantacuzino – Drăghici, Șerban, Constantin, Mihai, Matei și Gheorghe – s-au implicat de tineri în dregătoriile țării, însă, dintre aceștia s-a impus Șerban, care datorită calităților pe care le avea – istețime, discreție, cunoașterea unor limbi străine, relații stabilite în diferite medii social-politice, pricepere administrativă și talent de constructor – a ajuns mare ispravnic, demnitate de seamă, din care a supravegheat ridicarea unei noi case în cadrul Curții Domnești din București în timpul lui Gheorghe Duca, în condițiile în care voievodul nu a fost

3. Călători Străini despre Țările Române, vol. VIII, București, 1983, p. 132.

4. Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, Cetatea de scaun a Bucureștilor, București, 1976, p. 49.

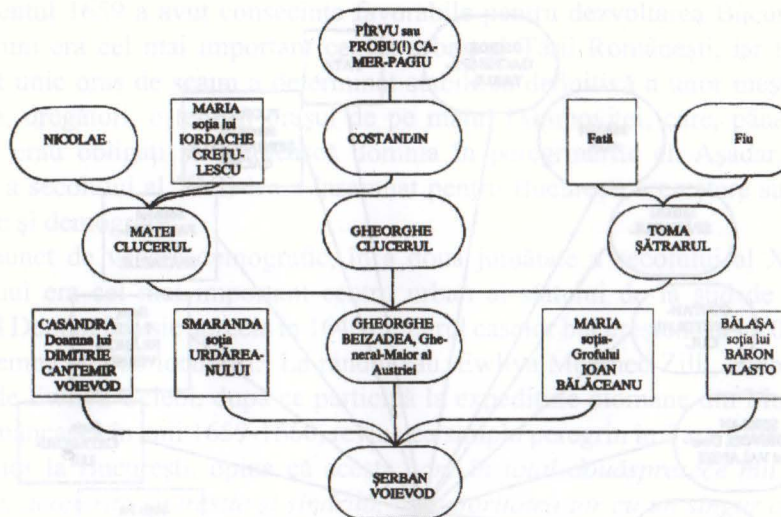
**Prima generație a Cantacuzinilor din Țara Românească
(după Nicolae Iorga, Despre Cantacuzini, București, 1902)**

prezent, lipsind îndelung din cauza îndatoririlor sale militare, alături de oștile Porții. Paralel au fost realizate și reparațiile obișnuite precum și amenajările curente din vechile spații. Despre această nouă construcție, ispravnicul Șerban Cantacuzino avea să spună că sunt „*bune case de un domn tânăr*”⁵, aluzie la propria persoană și expresie a sentimentelor pe care ambițiosul cantacuzin le nutrea spre a ocupa tronul Țării Românești. Totodată, aprecierea călătorului maghiar Ovary Ianos, care a vizitat Bucureștiul în anul 1678, potrivit căreia palatul principelui este „*impunător și destul de strălucit*”⁶, trebuie pusă în legătură cu noua formă a edificiului voievodal pe care a dobândit-o sub geniu întreprinzător al lui Șerban Cantacuzino.

Sub raport economic, în timpul lui Șerban Cantacuzino, Bucureștiul cunoaște o dezvoltare care-l transformă într-unul din centrele importante din sud-estul Europei. Timp de aproape șase decenii, respectiv între 1660 și 1716, orașul nostru nu a cunoscut distrugerii provocate de ocupațiile străine sau de acțiunile de pradă, ceea ce a asigurat un cadru favorabil pentru buna desfășurare a meșteșugurilor și

5. Panait I Panait, Aristide Ștefănescu, Muzeul Curtea Veche, București, 1973, p. 54.

6. Nicolae Stoicescu, Repertoriul Bibliografic al monumentelor feudale din București, Ed. Academiei, București, 1961, pp. 108-109.

Descendenții lui Șerban Cantacuzino

(după Mihai Cantacuzino Banul, Genealogia Cantacuzinilor, București, 1902)

a comerțului. În București, erau aduse produse din Orient, Transilvania, Rusia și Polonia, iar negustorii erau organizați în frății și bresle, conduse de vătafi și staroști, care-și ridică biserici unde își serbează hramul. Populația bucureșteană beneficia de contextul economic favorabil dezvoltându-și afacerile și acumulând capital, ceea ce a permis deschiderea de noi prăvălii și cumpărarea de case și terenuri.

Încă din secolul al XVI-lea, Bucureștiul domina o întinsă arie geografică, obligată să graviteze în jurul acestuia, ceea ce explică, pe de o parte, de ce nu s-a întemeiat un târg sau un orașel în apropierea orașului de pe malul Dâmboviței – cele mai apropiate centre urbane se aflau la 60-100 km distanță –, iar pe de altă parte, faptul că Bucureștiul a fost beneficiarul excedentului de forță de muncă rurală. Totodată, spre Capitală se îndrepta producția agricolă, silvică, piscicolă din zonele aflate în imediata sa vecinătate.

În timpul lui Șerban Cantacuzino, dar și al urmașului său imediat, Constantin Brâncoveanu, Bucureștiul și-a încheiat planul circular, fără a fi abandonat însă nucleul vechi de la revărsarea Bucureștioarei în Dâmbovița, care a fost și a rămas totdeauna centrul așezării.

De asemenea, sub Șerban Cantacuzino, centrul urban al orașului era bine structurat prin stabilirea celor două târguri, de Sus și de Jos, cât și prin conturarea de străzi în funcție de meșteșugul sau ocupația practică: șelari, olari, tabagii, croitori, cavafi, boiangii. Conform documentelor, în București existau 80 de categorii de meșteșugari,

iar spre exemplificare, în aceeași vreme, la Pitești existau circa 20 de categorii, la Craiova – 24 categorii, la Buzău – 15 categorii.⁷ Cei mai buni meșteșugari existau tot la București, folosiți atât pentru cerințele Curții Domnești, cât și pentru alte construcții ridicate de domnitor.

Așadar, în a doua jumătate a secolului XVII, Bucureștiul avea o forță de muncă specializată în mai multe meserii, capabilă să realizeze o serie de edificii voievodale și bisericești.

Ctitoria de seamă a lui Șerban Cantacuzino avea să fie ansamblul de la Cotroceni, care a cuprins biserica de rit ortodox, casele domnești, casele egumenești, chiliile călugărilor precum și alte anexe. Biserica a devenit necropolă a membrilor de seamă ai Cantacuzinilor.

Semnificația cuvântului Cotrocean este greu de precizat și derivă fie de la numele unui vechi proprietar al zonei, fie dintr-un termen arhaic *a cotroci*, adică a se ascunde într-o zonă împădurită. Alături de forma de mai sus, în epoca medievală, apar des variantele *Cotrociani*, *Cotrăceni* și *Cotroceni*.⁸

Înainte de a deveni reședința lui Șerban Cantacuzino, Cotrocenii constituiau, din punct de vedere geografic și toponimic, o zonă distinctă din vecinătatea Bucureștilor, alcătuită din păduri dese ale renumiților Codri ai Vlăsiei, terenuri agricole și un sat de țărani liberi. Primul document în care sunt menționate satul și moșia Cotroceni datează din 27 noiembrie 1614. Acestea au existat și înainte de 1600, dacă avem în vedere că primii proprietari pe care îi amintesc documentele, Stoica, Preda și Ivan, pretind că, înainte de a fi devenit temporar proprietatea domnească a lui Mihai Viteazul, ei erau stăpânii Cotrocenilor, „*moșia bătrână și dreaptă de la moșii lor, din zilele altor domni bătrâni*”.⁹

Zona Cotrocenilor, aprig disputată pentru întinderea și valoarea ei funciară, a devenit, la 10 iunie 1660, proprietatea lui Șerban Cantacuzino, care reușește în următoarele două decenii, după ce tranșează în favoarea sa conflictele cu vechii proprietari, să-și însușească moșia Cotroceni. Acesteia îi adaugă prin cumpărări succesive atât zona „*din deal*”, pe care a construit mănăstirea, cât și terenul „*din vale*”, adică parcul și grădina viitorului palat regal.

Ansamblul de la Cotroceni a fost ridicat între 1679-1681 sub directa supraveghere a domnitorului, fiind înconjurat de o incintă cu ziduri masive, care îi confereau aspectul unei cetăți. Realizarea construcțiilor a fost sarcina lui Mihai Cantacuzino, fratele domnitorului.

7. Ștefan Olteanu, Locul și rolul orașului București în contextul producției meșteșugărești din Țara Românească în evul mediu, „București”, VIII, 1971, pp. 114-115.

8. Muzeul Național Cotroceni, București, 1993, p. 14.

9. Ibidem, p. 15.

Existența unui schit pe moșia Cotrocenilor a fost atestată documentar la sfârșitul secolului al XVI-lea, fapt întărit atât de vechea pisanie a bisericii de la Cotroceni, în care era menționat, alături de hramul mare al Adormirii Maicii Domnului, de la 15 august, și un al doilea hram, cel al Sfinților Serghie și Vach, de la 7 octombrie, cât și de

Familia Cantacuzino. Tablou votiv de la mănăstirea Sinaia.

hrisovul de ctitorie al așezământului creștin, dat de către Șerban Cantacuzino la 1682. Informațiile privind locul, data construcției și destinul pe care l-a avut în timp schitul sunt reduse și nu ne permit o abordare mai amplă privind istoria acestui lăcaș.

Mărturiile culese din cronicile vremii, din descrierile călătorilor străini și din documentele mănăstirii Cotroceni permit o reconstituire a ansamblului ridicat de către Șerban Cantacuzino. Inițial, a existat o singură incintă în mijlocul căreia se afla biserica, înconjurată de casele egumenești, chiliile călugărilor și alte spații monastice. Casele domnești se aflau situate pe latura de nord a curții, aveau patru camere la parter, iar prin intermediul a două scări de piatră se asigura legătura cu etajul care avea zece camere. La subsol se afla pivnița de mari dimensiuni, împărțită în două compartimente, utilizate la depozitarea alimentelor și, uneori, ca temniță. În mijlocul laturii de vest a curții exista un turn clopotniță. De asemenea, în incintă exista și un paraclis, probabil pentru casele domnești. În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, Alexandru Ipsilanti a construit în colțul sud-estic al incintei un chioșc de piatră, înalt de 20 m, care, pe lângă o pravești splendidă asupra împrejurimilor, constituia un refugiu ideal în afara orașului în timpul zilelor caniculare.

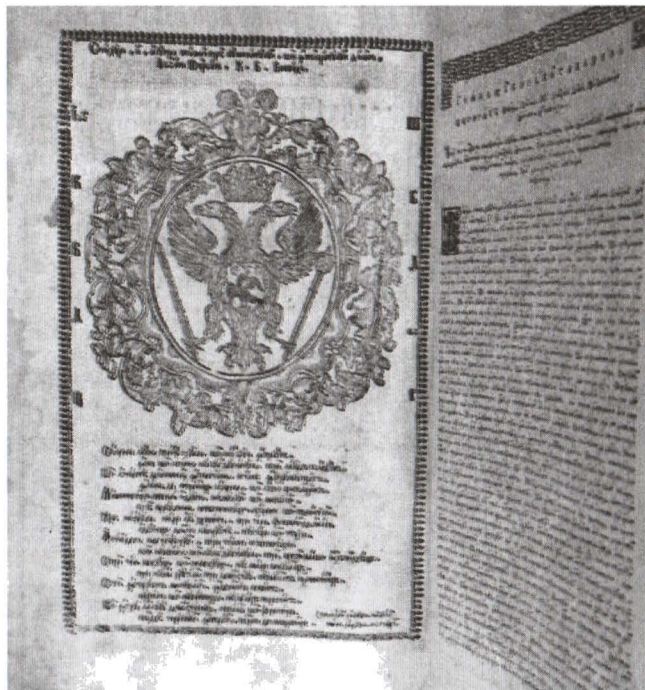
Reprezentând un monument de referință pentru arhitectura și arta românească

de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor și care, pe lângă alte caracteristici ale arhitecturii monumentelor religioase ridicate anterior în Țara Românească, precum planul trilobat, pronaosul supralărgit și unele elemente decorative ale bisericii de la Curtea de Argeș, a adus inovații în ceea ce privește arhitectura interioară și decorația în piatră, Biserica de la Cotroceni avea o lungime de aproape 31,5 m, o înălțime de cca 13,5 m și un pridvor cu 10 coloane octogonale din piatră unite prin arce semicirculare. Un brâu median de piatră, bogat decorat, tradițional în arhitectura religioasă din Țara Românească, înconjura Biserica la 2/3 din înălțimea zidurilor exterioare. Chenarele ferestrelor erau din piatră sculptată, fiind decorate cu baghete încrucișate. Intrarea în Biserică era marcată de un ancadrament sculptat cu elemente vegetale și figurative. Interiorul Bisericii era dominat de cele 12 coloane de piatră sculptate ale pronaosului, de 6 m înălțime, numărul lor amintindu-i pe cei 12 apostoli. Catapeteasma de lemn avea o bogată ornamentație sculptată și aurită care încadra fastuos numeroase icoane. Interiorul Bisericii a fost pictat de cunoscutul zugrav Pârvu Mutu. La începutul secolului al XIX-lea, în urma unor ample lucrări de reconstrucție a Bisericii, grav afectată de cutremurul din anul 1802, interiorul Bisericii a fost repictat. Ctitorii Cantacuzini erau prezenți în tabloul votiv de pe peretele vestic al naosului; în partea dreaptă se puteau vedea Șerban Cantacuzino și soția sa doamna Maria, purtând chivotul Bisericii în forma sa veche, iar, între ei, cinci dintre copiii familiei domnitoare. Pe același perete, la dreapta Cantacuzinilor, se afla pictat noul ctitor, egumenul Visarion, ținând în mâini Biserica în forma sa nouă. Alăturat, o inscripție în limba greacă arăta că Visarion a ridicat această biserică din temelie.

Șerban Cantacuzino și-a înzestrat mănăstirea cu moșia Cotroceni (10 iulie 1680), proprietatea sa, precum și cu alte moșii răspândite în toată țara. Un inventar din anul 1716, arăta că mănăstirea Cotroceni era una din cele mai bogate din țară, având 20 de mari moșii (în Ilfov, Dâmbovița, Muscel, Teleorman, Ialomița), 10 sate de țigani și 18 prăvălii în București. Importante venituri pentru întreținerea mănăstirii veneau, pe de o parte, de la cele peste 20 de metocuri (biserici, mănăstiri și schituri închinete mănăstirii Cotroceni), pe care le adminisitra direct și în totalitate, iar, pe de altă parte, de la hanul Șerban-vodă, unul dintre cele mai mari hanuri bucureștene.

Pentru a-i conferi prestigiu, Șerban Cantacuzino a închinat mănăstirea (26 octombrie 1682) ca metoh întregii comunități monastice de la Muntele Athos, parte dintr-o acțiune mai amplă a domnitorului menită să susțină lumea ortodoxă athoniană. În hrisovul de închinare a mănăstirii Cotroceni la Muntele Athos, Șerban Cantacuzino stabilea anumite reguli privind administrarea mănăstirii, a căror nerespectare ar fi anulat închinarea acesteia: egumenul era ales din rândul călugărilor de la Athos și trebuia să fie un îndrumător spiritual, dar și un bun administrator; la fiecare trei ani, egumenul trebuia să dea socoteală privind gestionarea veniturilor mănăstirii; comunitatea de la Athos primea numai surplusul veniturilor mănăstirii, partea cea

Biblia de la 1688 (foia de titlu)

În medalion se poate vedea stema domnească a lui Șerban Cantacuzino

mai importantă rămânând la Cotroceni pentru întreținerea acesteia; în oficierea cultului trebuia să respecte tipicul athonit; să se prăznuiască în mod deosebit hramul Adormirea Maicii Domnului (15 august) și ziua Sfinților Mucenici Serghie și Vach (7 octombrie); ctitorul și tot neamul lui să beneficieze de pomenire permanentă în timpul serviciilor divine; ctitorul să fie înmormântat în biserica de la Cotroceni; să se asigure dănuirea mănăstirii în timp.

Șerban Cantacuzino s-a stins din viață la 54 de ani, iar conform dorinței lui a fost înmormântat în naosul Bisericii de la Cotroceni. De asemenea, în pronaosul Bisericii au fost înmormântați frații săi Matei (+21 decembrie 1685) și Iordache (+8 iunie 1692), Radu, fiul lui Constantin Cantacuzino-Stolnicul (+25 februarie 1715), și fiul lui acestuia, Constantin (+1729), Smaranda, una din ficele lui Șerban Cantacuzino (+13 iunie 1688), Smaranda, fiica lui Radu Cantacuzino (+1729), Ruxandra, soția lui Gheorghe (+1753), fiul ctitorului.

Nu în ultimul rând se cuvine să subliniem faptul că Șerban Cantacuzino a încurajat cultura și învățământul, punând bazele lăcașului de la viitoarea Academie Domnească

de la Sfântul Sava.¹⁰ Apariția, în Țara Românească, a unui „Liturghier” (1680) cu părți scrise în limba română, urmat de o „Evanghelie” (1682) și un „Apostol” (1683), integral românești, a precedat cea mai importantă carte românească a secolului al XVII-lea, „Biblia de la București” (1688), tipărită sub patronajul lui Șerban Cantacuzino. Traducerea textelor din limba greacă a fost îndrumată de frații Radu și Șerban Greceanu, sprijiniți de spătarul Nicolae Milescu și de stolnicul Constantin Cantacuzino. „Biblia de la București” constituie un monument de limbă română, așa cum era aceasta încheșată la sfârșitul secolului al XVII-lea. Ea era adresată tuturor românilor, circulând efectiv în întreg spațiul ortodox românesc.

În încheiere, putem aprecia că Șerban Cantacuzino a dat dovadă de vocație constructivă, de spirit întreprinzător, aplecându-se cu predilecție către ansambluri cu multiple funcțiuni, ceea ce a adus o contribuție strălucită la evoluția arhitecturii civile și urbane, la evoluția arhitecturii aulice și la impulsionearea arhitecturii religioase.

SUMMARY

The article presents the town of Bucharest during the reign of Șerban Cantacuzino – related to the Byzantine emperor Ioan VI Cantacuzino (1347-1354) – whose reign is connected to the development of the Walachian capital. The author mentions the history of the ruler's family, the premises of Bucharest becoming a capital, the conflicts between rival families of the epoch, which marked the evolution of historical events, the social structure of Bucharest of the time. Șerban Cantacuzino was the founder of the Cotroceni monastery – an edifice with an interesting history in itself.